

Стадник К. О.,

аспірант кафедри господарського права

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

СУЧАСНИЙ СТАН КОНЦЕНТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Анотація. На основі даних річного звіту Антимонопольного комітету України та державних програм розвитку проаналізовано сучасний стан концентрації суб'єктів господарювання в Україні. Виявлено позитивні та негативні тенденції, зокрема у процесах концентрації капіталу. Запропоновано конкретні шляхи вирішення дискусійних питань як на теоретичному, так і на законодавчому рівнях.

Ключові слова: процеси економічної концентрації, концентрація капіталу, державний контроль, Антимонопольний комітет України, суб'єкти господарювання.

Постановка проблеми. За сучасних умов конкуренції на світовому ринку Україна теоретично має непогані шанси на вступ у світове торговельне співтовариство та бути асоційованим членом Європейського Союзу (далі – ЄС). Однак на практиці є проблема недосконалості законодавчого регулювання процесів концентрації суб'єктів господарювання, монополістичної діяльності та концентрації капіталу, який зосереджений в руках економічної, а за сумісництвом і політичної, влади. Це призводить до того, що фактично найважливіші галузі економіки України (металургія, агропромисловий комплекс, машинобудування, сільське господарство, видобуток газу, нафтопродукти, виробництво електроенергії, вугільна, харчова та фармацевтична промисловість та ін.) знаходяться під контролем бізнесу, який лобіює свої інтереси, що в свою чергу шкодить розвитку економічних процесів нашої країни на світовій арені.

Аналіз останніх досліджень і виокремлення нерозв'язаних проблем. Питання економічної концентрації та конкретно процесів концентрації капіталу знайшли своє відображення у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких Д.В. Задихайло, А.Г. Герасименко, І.В. Ільющенко, В.І. Шевченко, О. Вільямсон, О. Костусєва, Дж. Стеннек, Є.С. Гордєєва та ін. Однак, незважаючи на певний рівень дослідженості цього питання дискусійними залишається велика кількість аспектів.

Метою даної статті є аналіз процесів економічної концентрації в Україні за 2012 рік на основі статистичних даних, виявлення позитивних і негативних рис та внесення пропозицій щодо вдосконалення регулювання у цьому секторі.

Викладення основного матеріалу. В Україні процеси концентрації відбуваються досить активно, що свідчить про поступовий відхід країни від світової економічної кризи 2008-2009 рр. та зростання економічної конкурентоспроможності національного товаровиробника. Найактивніше процеси концентрації спостерігаються в таких галузях, як чорна металургія, страхова, фармацев-

тична, банківська, ринкова діяльність, а також особливе місце в цьому переліку посідає концентрація капіталу. Однією з особливостей концентрації суб'єктів господарювання в економіці України є створення у цілій низці галузей економіки фактично олігополістичної структури розподілу виробничих потужностей, а в окремих сферах і монополістичної [1, с. 16].

Сьогодні у науковій літературі поняття «концентрація» розглядається багатоаспектно. У широкому розумінні це об'єднання, зосередження, скупчення. На думку В.І. Шевченко, це «збільшення обсягів унаслідок злиття, приєднання...» [2, с. 183]. У вузькому концентрація – процес злиття підприємств, компаній та інших ринкових активів, внаслідок якого зростає економічна влада учасників ринку; концентрацією визначається не лише придбання акцій, але і створення нових підприємств, передача певних об'єктів у оренду, і навіть призначення керівників великих компаній [3]. На нашу думку досить конкретним є визначення концентрації як процесу зростаючого зосередження обсягів функціонуючого капіталу шляхом злиття, створення нового суб'єкту, контролю над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок якого зростає економічна влада учасників ринку, що призводить до виникнення монопольного становища та обмеження конкуренції [4].

Проте в сучасний період розвитку економічних відносин в Україні великої уваги до себе привертає концентрація саме капіталу, адже в останні роки спостерігається високий за світовими показниками ступінь його концентрації саме в нашій країні. Світова практика довела, що концентрація капіталу є драйвером розвитку економіки [5, с. 1].

Важливо зазначити, що на законодавчому рівні також немає визначення поняття «концентрація» та «концентрація капіталу», що дає змогу їх тлумачення у різних значеннях. В ЗУ «Про захист економічної конкуренції» дається лише вичерпний перелік видів економічної концентрації. Відсутність чіткого категоріального апарату в законодавстві України призводить до виникнення колізій під час застосування законодавства про економічну концентрацію капіталу з боку органів, що здійснюють державний контроль.

На доктринальному рівні концентрація капіталу можлива в таких формах як: партнерська (передбачає досить гнучкі договірні відносини, наприклад групи «Приват», «ТАС», «УкрСиб», ВАТ «Криворіжсталь», «Інвестиційно-металургійний союз», Фондова Компанія Пілот та ТОВ «Пілот Капітал»); інкорпорована (злиття та поглинання, наприклад утворення Стратегічного Альянсу між ЗАТ «Авіакомпанія «АЕРОСВІТ», ТОВ «Авіакомпанія «Донбасаеро» та ВАТ «Авіаційна компанія «Дніпроавіа»); горизонтальна (об'єднання та зосередження капіталів, наприклад ВАТ «Південний гірничо-збагачуваль-

ний комбінат» та «TROSILIA HOLDINGS LTD», «OISIW LIMITED» та «Trontville Limited»); вертикальна (відносно збутово-постачальницького характеру, наприклад ООО «АЛІФАНТ ГРУП» та низка компаній, таких як ВАТ «Ясногірський машинобудівний завод», АТЗТ «Херсонський електромеханічний завод» та ін.; дочірнє підприємство «Газпрому» «Газспром сбыт Украина» та НАК «Нафтогаз України») та конгломератна (об'єднання капіталів компаній, які абсолютно не пов'язані між собою, наприклад ЛУ-Койл та «НІКойл менеджмент», «ЛУКойл-Гарант», банки «Імперіал», «Петрокомербанк»). Процеси концентрації капіталу як засобу формування потужних економічних структур, здатних монополізувати цілі галузі національної економіки, пролобіювати суспільно небажані зміни законодавчого поля, тощо, є суспільно небезпечними, що є загальноновизнаним фактом [6, с. 14].

Процеси концентрації капіталу мають «стандарт добробуту», тобто позитивні та негативні ефекти. Їх пропонують закріпити на законодавчому рівні та розподіляють у наступні групи:

а) стандарт споживчого надлишку (в цьому випадку концентрація капіталу можлива, коли в її результаті не виникне чистого зниження величини споживчого надлишку);

б) балансовий стандарт (існування безлічі факторів, котрі здатні порушити рівність як на користь споживачів, так і на користь виробників – виходячи з цього формується механізм оцінки концентрації капіталу);

в) ціновий стандарт (передбачає врахування ефективності як аргументу захисту концентрації капіталу лише в тому випадку, коли прогнозний рівень ринкової вартості після концентрації буде не вище того, який наявний на ринку зараз);

г) стандарт повного надлишку (концентрація буде дозволена лише тоді, коли величина повного надлишку після концентрації буде більшою за його попередню величину);

г. стандарт Хілсдоуна (дозволяє скорочення споживчого надлишку за умови, що таке скорочення буде компенсоване за рахунок росту ефективності) [7, с. 65-73].

В Україні державний контроль за процесами економічної концентрації здійснюється Антимонопольним комітетом України (далі – АМКУ) з метою запобігання монополізації ринків та суттєвого обмеження конкуренції на них. За даними звіту АМКУ, за 2012 рік [8] надійшло 944 заяви про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання. Близько половини (460 заяв) надійшли від іноземних інвесторів або підприємств з іноземною участю. Згоду на економічну концентрацію надано у 709 випадках (тобто її умови та склад учасників не містили загрози монополізації товарних ринків і не потребували поглибленого дослідження). Розглянуто 41 справу про концентрацію за наявності підстав проведення поглибленого дослідження або можливої заборони концентрації за результатами яких надано дозвіл. Загалом дозвіл на економічну концентрацію суб'єктів господарювання надано у 750 випадках. Решта 194 заяви були повернені заявникам без розгляду або їх учасники відмовились від здійснення концентрації до прийняття рішення АМКУ. Ці показники свідчать про те, що удосконалено правове регулювання органами АМКУ порядку подання заяв суб'єктами господарюван-

ня про надання дозволу на економічну концентрацію (а саме: зменшено обсяг документів, необхідних для подання та розгляду заяв про надання дозволу на концентрацію; підвищено ефективність дії розпорядження, яке відкрило можливість активно взаємодіяти заявникам та іншим зацікавленим особам з посадовими особами АМКУ та ін.). За даними наукових досліджень АМКУ, стан конкурентного середовища в Україні у 2012 році, з його структурними передумовами конкуренції в національній економіці порівняно з попереднім роком, не зазнав суттєвих змін. Це свідчить про те, що, незважаючи на спроби розвитку та вдосконалення вітчизняної економіки, зокрема у сфері державного контролю за процесами економічної концентрації, існують певні перепони. До того ж навіть у відносно стабільних економіках відбулося згортання активності світового бізнесу та посилення конкуренції на зовнішніх ринках. Простежується зберігання тенденції до активізації процесів ринкової концентрації. Концентрація відбувалася в Україні на ринку акумуляторних батарей різних типорозмірів для легкових та вантажних автомобілів, на ринках житлово-комунального господарства тощо. Найбільш поширеними видами концентрації суб'єктів господарювання були такі: придбання акцій (часток, паїв), реалізації лікарських засобів; підключення об'єктів містобудування, в тому числі об'єктів житлового будівництва, до інженерних мереж електро-, газо-, тепло-, водопостачання та водовідведення та надання комунальних послуг; збору, вивезення, перероблення та захоронення побутових відходів; супутніх послуг при наданні адміністративних послуг; ритуальних послуг.

Сьогодні в Україні державна політика у сфері концентрації капіталу зводиться лише до контролю з боку АМКУ, що не враховує недосконалості конкуренції на світовому ринку та підвищені вимоги до конкурентоспроможності компаній. Сучасний стан економічного розвитку зумовлює формування висококонцентрованих структур, що зумовлює необхідність активізації державної підтримки, здійснення комплексу заходів щодо регулювання організаційних процесів, котрі сприятимуть стимулюванню концентрації капіталу [9, с. 38-46].

В Україні необхідно запроваджувати систему аналізу та оцінки концентрації капіталу для інтеграції до єдиного економічного простору (зокрема на шляху до підписання угоди про асоціацію з ЄС); підвищення конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на закордонному ринках. Так, Указом Президента України «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава"» від 12.03.2013 № 128/2013 у п. 78 зазначено, що для посилення конкуренції на ринках необхідним є аналіз рівня концентрації на визначальних для розвитку галузі або регіону товарних ринках. Передбачено законодавче врегулювання багатьох аспектів та прогалин стосовно наявності монопольних утворень, конкурентних відносин між суб'єктами господарювання та ін. Метою діяльності держави в особі її органів є наближення до принципів та правил, вироблених міжнародними організаціями у сфері захисту конкуренції.

Також позитивним кроком на шляху до євроінтеграції є прийняття Розпорядження КМУ «Про схва-

лення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» від 09.07.2008 № 947-р, в якій наголошується на перспективах конкурентоспроможності України (зокрема промисловості), забезпечення ринку конкурентоспроможними промисловими товарами та прискорення інтеграції промислового комплексу у світове виробництво, посилення конкуренції на світовому ринку машинобудівної продукції, збільшення випуску наукоємної конкурентоспроможної продукції, а також усунення суперечностей між процесом концентрації промислового виробництва і заходами антимонопольного регулювання.

Висновки. Забезпечення стабільності та функціонування вітчизняної економіки та підтримання національної безпеки залежить від державного регулювання процесами концентрації капіталу. Так, факторами, що стимулюють процеси концентрації є:

- внутрішні (наявність тимчасових вільних ресурсів; забезпечення зростання підприємства; усунення неефективності);
- зовнішні (зміни у державній політиці; активізація діяльності ТНК);
- фінансові синергії (економія при одержанні фінансових ресурсів; створення податкових щитів);
- операційні синергії (збільшення розмірів ринкової ніші; економія організаційних витрат) [10, с. 6].

Загалом спостерігається позитивна практика подолання адміністративних бар'єрів, особлива увага приділяється випадкам економічної концентрації за участю монопольних утворень, однак залишення незмінними вимог ст. 24 ЗУ «Про економічну концентрацію» щодо вартісних показників потенційної сукупності концентрації – 12 млн. євро, а також 1 млн. євро по відношенню до вартості активів хоча б одного учасника концентрації. На нашу думку це є замалим для сучасних параметрів обігу активів у вітчизняній економіці. Таким чином виникає масовий характер звернень за дозволом на концентрацію суб'єкта господарювання, що перетворює функцію контролю на буденну бюрократичну процедуру з варіаціями [11, с. 128-129].

Ще одним з позитивних аспектів розвитку конкурентних відносин є набуття Україною з грудня 2011 року статусу постійного спостерігача в роботі Комітету Організації Економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) з конкуренції. ОЕСР – це так званий «клуб багатих країн», які поділяють ідеї демократії та принципи ринкової економіки.

Література:

1. Задахайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави / Д. В. Задахайло // автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – Харків, 2013. – 38 с.
2. Шевченко В. І. Аналіз рівня концентрації капіталу системи українських банків / В. І. Шевченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3 (12). – С. 183-185.
3. Захист конкуренції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=42769&cat_id=58940.
4. Шуліка Д. О. Щодо концентрації суб'єктів господарювання / Д. О. Шуліка [Електронний ресурс] Современные проблемы и

пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2012 : материалы международной научно-практической конференции (18-27 декабря 2012 г.) Выпуск 4. – Том 1. – Одесса : КУПРИЕНКО. 116 с. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/konfer29/281.pdf>.

5. Гордеева Е. С. Взаимосвязь концентрации капитала в компаниях с государственным участием с эффективностью их деятельности и пути её повышения / Е. С. Гордеева [Електронний ресурс] Государственное управление. Электронный вестник. Выпуск № 34. – Октябрь 2012. – Режим доступа : e-journal.spa.msu.ru/images/File/2012/34/Gordeeva.pdf.
6. Герасименко А. Удосконалення державної політики у сфері концентрації капіталу як фактор підвищення економічної безпеки України / А. Герасименко // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – № 1. – С. 14-19.
7. Герасименко А. Государственное регулирование концентрации капитала в экономике Украины / А. Герасименко // Экономист. – 2006. – № 8. – С. 65-73.
8. Звіт Антимонопольного комітету України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=95114&schema=main>.
9. Паламарчук Г. Проблеми концентрації виробництва в Україні / Г. Паламарчук // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 38-46.
10. Копачинська І. Г. Оцінка рівня та наслідки концентрації суб'єктів господарювання в промисловості : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук : спец. 08.07.01 – економіка промисловості [Електронний ресурс] / Копачинська Інна Григорівна; Національна академія наук України. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – Одеса. – 2006. – С. 21. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/337966.html>.
11. Задахайло Д. В. Господарсько-правова політика щодо об'єднань асоційованих підприємств холдингового типу / Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2012. – № 3 (10). – С. 119-130.

Стадник Е. А. Современное состояние концентрации субъектов хозяйствования в экономике Украины

Аннотация. На основе данных отчёта Антимонопольного комитета Украины и государственных программ развития проанализировано современное состояние концентрации субъектов хозяйствования в Украине. Определены позитивные и негативные тенденции, в частности в процессах концентрации капитала. Предложены конкретные пути решения дискуссионных вопросов как на теоретическом, так и на законодательном уровнях.

Ключевые слова: процессы экономической концентрации, концентрация капитала, государственный контроль, Антимонопольный комитет Украины, субъекты хозяйствования.

Stadnyk K. The current status of the concentration of economic entities in the economic of Ukraine

Summary. The present state of concentration of economic entities in Ukraine had been analyzed on the basis of the annual report of the Antimonopoly Committee of Ukraine and state development programs. The positive and negative trends were found, particularly in the process of concentration of capital. The specific solutions to controversial issues at the theoretical and legislative levels were proposed.

Key words: processes of economic concentration, the concentration of capital, government control, the Antimonopoly Committee of Ukraine, entities.